

Mønsterbøger fra Køng Fabrik

Per Ole Schovsbo 5.11.2014

Der er kendskab til 4 forskellige samlinger/bøger med vævemønstre tegnet på patronpapir til *mønstervævning*: drejl, træk-drejl, damask-drejl og damask. Da det kan være vanskeligt at henføre de forskellige mønstre til de anvendte vævearter, som gennem tiderne har optrådt på forskellig måde med forskellige benævnelser – er den følgende forklaring væsentligt forenklet:

Drejlsvæven har et skel (kiper/atlask/satin) og mange skafter (fx 12-20) mønstrene er geometriske og fremkommer i islættet ved fodskamlerne.

Damaskmønstrene er figurlige og fremkommer i trenden fordi damaskvæven har to skel: et *bindingsskel* (grundbinding: kiper/atlask/satin) og et *mønsterskel*.

På Køng vævede man fra begyndelsen i 1780 lærred og 1783 drejl, og allerede 1784 indførte den nye vævemester skotten *John Cochrane damaskvævning* efter den skotske metode. Man anvendte såkaldte trækvæve, hvor en medhjælp (ofte en skoledreng) trak mønsterskellet i trenden efter mønstertegningen (patrontegningen). I perioden indkøbte man kostbare damaskmønstre fra England. Efterhånden blev varen for dyr, og da Chr. Hansen ca 1790 blev vævemester efter Cochrane, forenkledede han drejls- og damaskvævene og producerede mønstervævede varer især *damask-drejl*, som var billigere end den fine og kostbare damask. Efter Chr. Hansens død indførte den statslige kommission i 1830 jacquard-maskinerne på Køng. De blev sat ovenpå drejlsvævene og kunne via hulkort styre mønsterskellet. En væver kunne nu væve damask uden hjælper, og processen blev hurtigere og billigere. Denne teknik fortsatte resten af Køng fabrikkens levetid. Fabrikken flyttede 1851-52 til Vintersbølle og lukkede her i 1906.

Mønsterbøgerne er formentlig fremstillet af væverlærlingene i de såkaldte *søndagsskoler* på fabrikken (forløber for teknisk skole), hvor mønstertegning sammen med dansk og regning var de vigtigste fag. De indeholder både drejls- og damaskmønstre tegnet på kvadreret mønsterpapir (patronpapir), der fra 1832 blev trykt på fabrikken. I de fleste af bøgerne er der efter læretiden tilføjet mønstre og beregninger, der viser at de har været brugt af indtil flere generationer af vævere, og derfor bevaret til vore dage. Mange af mønstrene går igen i forskellige udformninger – og de danner derved den *Køngske mønstertradition* fra begyndelsen ca 1780 til ca 1880'erne

I kronologisk rækkefølge er de fire mønsterbøger:

1. **Hemming Larsens mønsterbog**, Kunstindustrimuseet. Charlotte Paludan publicerer bogen i Carlsberg-fondets årsskrift 1982 og omtaler bogen i *Damask og Drejl* 1989 s 83 - **ca 1826-29**
2. **Mønsterbog "Niels Jensen, Kjøng"** SMV 3232 (E-703), udstillet i Køng (format A4) - **ca 1830-60**
3. **Mønsterbog "anonyme"** SMV 42/57, udstillet i Køng (format A3) – **ca 1830-40**
4. **Peter Apels Mønsterbog**, privat eje, omtales i *Fortællinger fra Vintersbølle* 2010 – **ca 1870-1900**

Ad 1. Hemming Larsens mønsterbog

Hemming Larsen (født 1800 i Kostræde) kom i lære 1822 i 5 år. Blev svend 1827 og opholdt sig på fabrikken til 1829. Mønsterbogen (til mønstervævning) er formentlig blevet til i løbet af de sidste læreår 1826-29.

Næsten alle Hemming Larsens mønstre har tilføjet et navn, der går igen i fabrikkens tidlige regnskabsbøger. Det var mønstre til *træk-drejl*. Først i 1829 tog man *damaskvævningen* op igen (den havde tidligere været for kostbar) og anskaffede tre damaskvæve. Og Hemming Larsen kom til at væve damask i 1828-29. Da efterspørgslen steg indførte kommissionen jacquard-maskinerne i 1830 (efter Chr. Hansens død).

Den første damask, der blev vævet efter købet af nye damask-væve (uden jaquard-maskine), var udstyret til *Prinsesse Wilhelmine Marie*, Frederik 6's yngste datter, der i 1828 ægtede *Prins Frederik* (senere Frederik 7.):

8 store taffelduge med i alt 336 servietter, hvori var indvævet danske kongevåben omgivet af guirlandebort og med overflødhorn i hjørnerne og

72 damask håndklæder med egeranker. De er optegnet med blyant på de sidste sider i mønsterbogen (der muligvis mangler i fotokopien). Mønsterbogen må derfor være fremstillet på Kjøng Fabrik ca 1828-29.

Hemming Larsen kom 1829 til *Kittendorffs bomuldsvæveri* i København, men kunne ikke blive optaget i Københavns Linnedsvæverlaug, fordi han ikke var oplært ved laugets medlemmer – og der blev gennemført den generelle bestemmelse, at kjøng-vævere skulle kunne indtræde som svende i det københavnske laug. I 1829 blev Hemming Larsen ansat som drejls- og damaskvæver på *Bregentved* og bosatte sig i det nye *Holtehus* ved Bregentved Alle, der var opført som væverbolig, hvor han døde 1886, 86 år gammel og virksom til det sidste (Paludan 1982).

Ved statens overtagelse af fabrikken 1825 blev der udarbejdet en liste over alle stykker i vævene med angivelse af art, mønsternavn, nummer og mål – og de fleste drejlsmønstre er de, der findes i mønsterbøgerne. Mange af mønstrene stammer imidlertid helt tilbage fra 1784 (damask og drejlsmønstre) kaprifolien, fiolblomsten, rosenknoppen og nellikeknoppen – formentlig tegnet og videreudviklet af Chr. Hansen (fra 1790, der opfandt nye væv 1794 til sin damask-drejl).

Visse mønstre stammer fra *Ekenmarskske svenske vævebog 1822* (fugl) også damask-drejl (vævet på drejlsvæve med dragrustning), som bygger på skotsk metode, men med anden mønstertradition. Det svenske væveri var i nær kontakt med Kjøng.

Ad 2 og 3. Niels Jensens mønsterbog og den anonyme

De nye jaquard-maskiners mønsterbøger er de to fra Vordingborg Museum "Niels Jensens" mønsterbøger. Den ene er udarbejdet af Niels Jensen Langebæk (og muligvis af hans fader Jens Petersen) og den anden er anonym.

Mønstrene er formentlig tegnet af vævemester H.P. Petersen og efter 1836 af Peter F. Sandberg, der havde fået tegneundervisning af arkitekt G.F. Hetsch, der tegnede kongedugene til Kjøng Fabrik 1865 (Paludan 1989)

Ad 4. Peter Apels mønsterbog

Den yngste mønsterbog er Peter Apels - med mønstre tegnet af Peter F. Sandberg. Bogen dækker det meste af den sidste florissante tid for Kjøng Fabrik indtil dens ophør i 1906.

Afslutning

De fire mønsterbøger findes nu i kopi i Støtteforeningens arkiv på Kjøng Museum, Gl. Øbjerggård.

OBS: De sidste ordre til Kjøng Fabrik blev efter lukningen i 1906 overdraget til Carl Flensburg & Sebbelov i Kastrup med undtagelse af linned (kongeduge og servietter) til Christiansborg, der formentlig blev afleveret af væverne Schulze og Apel i 1923. Efter 1923 blev den Køngske væve-tradition overtaget af Gerda Henning der nogle år senere oprettede Kunstindustrimuseets væveskole.